

ТЕМА 3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ

Мета теми: визначити основні властивості та ступінь геополітичної суб'єктності Євросоюзу як транснаціонального актора сучасних геополітичних процесів.

Питання для вивчення

1. Євросоюз як сучасний геополітичний центр сили.
2. Принципи і напрямки геостратегії Євросоюзу.
3. Проблеми забезпечення європейської безпеки. Взаємовідносини Німеччини, Франції, Великобританії в контексті забезпечення європейської безпеки.

Методичні рекомендації

✎ Під час опрацювання **першого питання** слід, передусім з'ясувати історію створення Євросоюзу (1.11.1993 р.) відповідно до Маастрихтського договору 1992 р. Основою ЄС слугувала Європейська спільнота вугля і сталі, потім Європейське економічне співтовариство (т. зв. Спільний ринок). Яке об'єднала Францію, ФРН, Італію, Бельгію, Люксембург і Нідерланди (1951-1957 р.р), до яких протягом 1969-1992 приєдналися Велика Британія, Данія, Ірландія, Греція, Іспанія і Португалія. У 2004 р. до *«старої Європи»* у складі ЄС долучилися відразу 10 держав Центральної і Східної Європи (*«нова Європа»*) і на сьогодні налічується 27 держав-учасниць ЄС (1.07.2013 Хорватія стала 28-ою державою, що «поповнила» родину ЄС, проте 23.06.2016 Великобританія вийшла з неї). Сьогодні досвід європейської інтеграції перетворюється в один із факторів, що визначають можливий розвиток інтеграційних процесів і на глобальному рівні. У контексті хронології розширення ЄС студентам необхідно зосередитися на таких моментах: по-перше, який характер із самого початку формування цього наддержавного утворення мала інтеграція; по-друге, які чинники спричинили рекордне збільшення ЄС у 2004 р.; по-третє, наскільки забезпечив економічне зростання ЄС вступ нових учасників.

Варто усвідомити, що із завершенням сучасного етапу розширення ЄС в Європі склалася *класична геополітична конструкція*: *ядро (країни-засновниці, насамперед Німеччина) – напівпериферія (південно-європейські країни) – периферія (країни південно-східної та східної Європи)*. Студентам необхідно аргументовано довести, що розширення ЄС відбувалося не тільки в географічному просторі. Адже утворення цієї європейської

співдружності спричинило більш масштабні якісні зрушення. Наприклад, розширення економічного простору ЄС вивело його на другі позиції за сукупним ВВП після США (хоча наразі останні дані свідчать, що друге місце посів Китай); ЄС є наймогутнішим у світі торговим блоком з кількістю населення у 480 млн чол.; на долю ЄС припадає близько 20% світового експорту і стільки ж імпорту. Продовжуючи цю логіку, студентам слід навести ще низку аргументів щодо розширення економічного геопростору ЄС. Надалі необхідно зупинитись на розширенні політичного простору, пояснити наслідки політичної інтеграції для країн-учасниць ЄС. Разом з тим, студенти мусять з'ясувати чинники, що обмежують експансію Євросоюзу (наприклад, у 2004-06 р.р. ЄС сплатив дотації 10 державам-новим учасникам ЄС 8,8 млрд. євро, щоб вирівняти рівні життя в країнах Євросоюзу), проаналізувати наявні інструменти його зовнішньополітичного впливу та існуючі розбіжності щодо цього питання між Німеччиною та Францією. Безумовно, слід приділити увагу виходу Британії з ЄС у 2016 р. та виникненню своєрідного *синдрому «exit»* у європейській та світовій геополітиці.

Окремого розгляду в межах першого питання семінару вимагає проблема інституціоналізації ЄС як геополітичного актора. Тут варто перерахувати провідні інститути ЄС, охарактеризувати коротко їх функції. Важливо наголосити на існуванні проблеми Конституції ЄС (Конституційного договору). Адже спочатку вона була ухвалена Європейською радою ще у жовтні 2004 р., проте була направлена на ратифікацію тоді 25 державам ЄС і Європейському парламенту. На референдумах в окремих країнах Конституція ЄС була відторгнута. Новий прект був прийнятий у Лісабоні у 2007 р. Незважаючи на перешкоди з боку Ірландії, Польщі та Чехії *восени 2009 Лісабонський договір був ратифікований* усіма державами-учасниками ЄС. Утім проблема консолідації Євросоюзу і сьогодні стоїть дуже гостро, і задля її вирішення визначені певні напрямки, найважливіші з яких студентам необхідно охарактеризувати.

Особливе місце в політиці Євросоюзу посідає Німеччина, яка завдяки своєму геополітичному потенціалу здатна чинити суттєвий вплив на європейські справи. Саме Німеччина намагається бути геополітичною віссю не тільки в межах ЄС, але й усієї Європи. У цьому контексті студентам потрібно звернути увагу на існуючі розбіжності між Німеччиною та Францією щодо можливого майбутнього політичного устрою ЄС. Так, перша наполягає на створенні європейської федерації. Друга – на рівноправному союзі держав-націй по типу конфердерації; приміром, формування Європейського альянсу вільних та суверенних держав

пропонує лідерка «Національного фронту» Марін Ле Пен (хоча усередині французької еліти немає одностайності у цьому питанні). До речі, це питання є дискусійним й для інших країн Євросоюзу (наприклад, найбільш гучною є позиція Польщі, що не згодна відмовлятися від свого нинішнього суб'єктного положення).

Таким чином, у підсумку відповіді на перше питання семінару студентам слід визначити перешкоди, що стоять на шляху повної інтеграції ЄС, а також основні внутрішні і зовнішні проблеми.

☞ **Друге питання** спрямовано на вивчення основних принципів і напрямків геостратегії Євросоюзу. Передусім, необхідно зосередити свою увагу на геополітичній концепції ЄС, яка була сформульована ще на поч. 70-х рр. ХХ ст. Її підґрунтя складає *ідея т. зв. громадянської сили*. Згідно з *концепцією громадянської сили*, ЄС орієнтує своїх членів на вирішення зовнішньополітичних завдань через інститути співробітництва та переважно економічні важелі впливу. Вирішальне значення у цьому аспекті має створення і розвиток загальних з партнерами структур, де сторони беруть на себе певні зобов'язання. Хоча це не виключає в деяких випадках і використання, наприклад, зовнішньоекономічних санкцій. Тож, студентам потрібно пояснити, що в реальності значить дана концепція громадянської сили, які засоби врешті-решт складають основу зовнішньої політики і геостратегії ЄС.

Згідно з визначеною геостратегією, поряд з економічною, територіальною, соціокультурною експансією ЄС здійснює *інституційну експансію*, яка передбачає цілий спектр дій: від залучення «третіх» країн до обмеженої участі в загальних, галузевих організаціях Євросоюзу, надання їм статусу спостерігача до надання країні необхідних повноважень у прийнятті усіх європейських рішень (за умов їх остаточної інтеграції в ЄС). Доказом тому є *Європейська політика сусідства або «Широка Європа – нове сусідство»*. Отже, студентам варто з'ясувати сутність даного проекту та охарактеризувати його.

У своїй зовнішній політиці і реалізації геостратегічних програм ЄС ґрунтується на *«ефективному мультилатералізмі»* – дієвому багатосторонньому співробітництві, що дозволяє ЄС використовувати широкий спектр інструментів зовнішньої політики для оперативної та ефективною відповіді на виклики сучасного світу. Серед інших студенти мають розкрити ефективність інструментів «м'якої сили» (міжнародна допомога, зовнішні торговельні зв'язки, Болонський процес), дій в межах *Спільних позицій* та *Сумісних дій* (комплекс документів, що приймаються Радою ЄС). *Сумісні дії* використовуються там, де є можливість вийти на новий рівень співробітництва при вирішенні приватних або технічних

питань (наприклад, як консультативна допомога державним закладам «третіх країн»), а *Спільні позиції* – у випадках, коли предметом розгляду були досить масштабні проблеми. Додатком до цих інструментів слугують *Спільні стратегії*, які передбачають стосунки з третіми країнами, що мають суттєві загальні інтереси з державами-членами ЄС. Прикладами спільних стратегій слугують Угоди про партнерство та співробітництво з Росією та Україною, Хартія про мир та стабільність із країнами Середземного моря та ін. Отже, завдання студентів – охарактеризувати на конкретних прикладах реалізацію концепції громадянської сили.

Надалі слід зупинитися на вивченні санкційної політики як одного з ефективних інструментів попередження загострення конфліктів в геополітичній площині. Рішення про використання санкцій приймається через Спільні позиції. У цьому аспекті студентам необхідно навести перелік найбільш уживаних санкційних заходів та проаналізувати їх ефективність за певних умов.

У той же час існує достатньо *перешкод, що гальмують вироблення узгодженої політики безпеки* та ускладнюють перехід до реального політичного союзу. По-перше, ЄС не є державою-нацією, не має єдиної національної території, щоб відстоювати свої національні, політичні, соціальні та культурні інтереси. По-друге, найбільш потужні держави ЄС – Великобританія, Німеччина, Франція – не готові поступитися своїм впливом на світовій арені на користь єдиного «євросоюзного» голосу. До речі, реалізацією цієї «неготовності» і став Брекзїт, що є не просто симптомом руйнації ЄС, а реальним фактом, що може спричинити низку подібних ексцесів геополітичного характеру в Євросоюзі. По-третє, деякі країни ЄС мають досить сильний геополітичний вплив в різних частинах світу. По-четверте, існують розбіжності між країнами Євросоюзу щодо ступеню його суб'єктності: одні орієнтовані на США як безумовного лідера, а інші наголошують на перетворенні ЄС в самостійний центр сили та рівноправні відносини з США. По-п'яте, серйозні корективи в модель політичної інтеграції ЄС внесла міграційна криза, що навалою охопила країни ЄС. По-шосте, найбільш суттєві зміни в суб'єктній конфігурації ЄС відбуваються нині під час російсько-української війни. І тут проблеми цілісності ЄС, безпеки кордонів, цінностей європейської цивілізації тощо набули доленосної актуальності, і знову ж таки одностайність держав-членів Євросоюзу відсутня.

Надалі студентам варто прокоментувати наведені аргументи, що заважають реальній політичній консолідації країн ЄС, а також продовжити цей перелік своїми міркуваннями.

У підсумку відповіді на друге питання семінару студентам необхідно діяти висновку: чи можна вважати Європейський Союз реальним геополітичним полюсом сили в традиційному сенсі цього поняття.

☞ **Третє питання** стосується проблеми забезпечення європейської безпеки як фундаментального чинника геополітичної суб'єктності Євросоюзу. Упродовж підготовки даного питання студентам слід з'ясувати структуру системи європейської безпеки, її генезу (починаючи зі створення Ліги Націй у 1920р.), зміни, які масштабно відбуваються з другої пол. ХХ ст. та особливо з моменту закінчення біполярної моделі світоустрою, а також невдачі та перспективи удосконалення системи безпеки Європи. Крім того варто враховувати окрім інерційних тенденцій і нові явища, ідеї та ініціативи, що виникають у теоретико-практичному полі дослідників проблем як міжнародної безпеки загалом, так і європейської системи зокрема.

Насамперед, слід проаналізувати загрози європейській безпеці. По-перше, проаналізувати забезпечення енергетичної безпеки Євросоюзу. Адже економічне зростання як власне Європи, так і нових індустріальних країн (КНР, Індія, Бразилія, Південна Корея) супроводжується зростаючим попитом на енергоресурси, спостерігається не стільки зростання цін на них, скільки боротьба за доступ до них. Тож, студентам необхідно з'ясувати, яким чином Європа намагається забезпечити свою енергетичну безпеку стабільною, як уможлиблює технологічну інноваційність цього процесу, як і з якими країнами налагоджує співробітництво в даному питанні. Особливу увагу приділити загостренню цього питання під час російсько-української війни.

Іншою загрозою, що вимагає консолідації зусиль країн-членів ЄС. Є транснаціональний тероризм. Безумовно, ця проблема має глобальний характер, але саме європейські держави останнім часом усе частіше стають жертвами терористичних атак. Важливо охарактеризувати діяльність Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), у структурі якої створений відділ боротьби з тероризмом.

Надалі слід проаналізувати ймовірно одну з найважливіших загроз сучасного ЄС – російська агресія на територію України, що несе з собою величезну низку проблем безпекового характеру, загрожуючи загалом територіальній і культурно-цивілізаційній цілісності ЄС. У цьому контексті студентам потрібно дослідити, яким чином керівництво ЄС намагається вирішувати цю геополітичну проблему, які заходи проводяться в цьому напрямку.

Так, одним з основних інструментів забезпечення безпеки в Європі є Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗПБ). Крім того, був

створений Інститут дослідження проблем безпеки, Супутниковий центр та Європейське оборонне агентство. У цьому є напрямі була розроблена концепція Спільної європейської політики безпеки та оборони (СЄПБО) Європейського Союзу, основна ідея якої полягала у тому, що Європа повинна володіти потенціалом для автономних дій, спираючись на дієздатні військові сили, які можуть швидко відреагувати на нові загрози безпеки. Отже, студентам слід охарактеризувати чинники, що вплинули на формування орієнтирів СЄПБО, визначити підходи щодо ролі СЗПБ у справі забезпечення європейської безпеки, окремо проаналізувавши позицію Франції, Великобританії і Польщі.

Окремого розгляду в межах третього питання семінару вимагає проблема ролі НАТО у забезпеченні європейської безпеки та власне США як провідної держави цієї військово-політичної організації. Знову ж таки варто прослідкувати ставлення окремих європейських держав до даної структури, визначити успішні та невдалі кроки НАТО у забезпеченні європейської безпеки та перспективи розширення цієї наддержавної організації. Крім того, слід звернути увагу на той факт, що існують різні зобов'язання країн ЄС перед основними міжнародними військовими організаціями (НАТО, ОБСЄ), також зупинитись на політиці країн, що послідовно займають позицію невтручання, та тих, що постійно знаходяться в конфронтації між собою.

У підсумку своєї відповіді студентам необхідно аргументувати свою позицію щодо проблем, які ускладнюють відпрацювання єдиної оборонної політики ЄС під час російсько-української війни. Визначити перспективи ЄС щодо зміни його подальшої геополітичної суб'єктності.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає специфіка заснування Євросоюзу?
2. Що являють собою «стара Європа» і «нова Європа»?
3. Які механізми були застосовані щодо розширення ЄС?
4. У чому полягає феномен «Брекзиту»?
5. Які розбіжності нині існують між провідними країнами-засновницями ЄС?
6. Поясніть сутність концепції «громадянської сили».
7. Проаналізуйте інституційну експансію ЄС.
8. Що являє собою Лісабонський договір?
9. Охарактеризуйте концепцію «ефективного мультилатералізму».
10. Визначте особливості санкційної політики ЄС як механізму його геополітичної стратегії.
11. Поясніть структуру європейської безпеки.

12. У чому полягає феномен міграції до країн ЄС?
13. З якими геополітичними викликами зіштовхнувся ЄС в останнє десятиріччя ХХІ ст.?
14. Які зміни у відносинах між країнами ЄС відбуваються під час російсько-української війни?
15. Як змінюється конфігурація геополітичної суб'єктності ЄС після лютого 2024?

1. Геополітика: підручник / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К. : МАУП, 2004. – 296 с.
2. Гефферн Майкл. Значення Європи. Географія та геополітика [Електронний ресурс] / Майкл Гефферн. – К. : Дух і Літера, 2011. – 464 с. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=JDLmbYYiW4UC&pg=PA342&lpg=PA342&dq>
3. Зовнішня політика у постбіполярному світі (Аналіз. Проблеми. Прогнози) : моногр. / наук. ред. д. іст. наук, проф. С. С. Трояна. Київ, 2014. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi47/0037914.pdf>
4. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України : навч. посібник, Київ, 2011. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-149.html>
5. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – К. : Знання, 2007. – 461 с
6. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі / Г. М. Перепелиця. – К. : НІСД, 2003. – 432 с.
7. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / М. М. Розумний (заг. ред.), Я. В. Бережний, І. В. Валюшко, Р. В. Власенко, Д. М. Горелов, В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, І. А. Павленко, В. О. Семененко, О. В. Снігир. Київ : НІСД, 2018. 480 с.
8. Тімоті Снайдер. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка / перекл. з англ. Г. Герасим. Львів : Човен, 2020. 392 с.
9. Хаас Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу / пер. з англ. М. Климчук. Київ : Основи, 2019. 376.
10. Фергюсон Ніл. Площі та вежі: Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. Київ : Наш формат, 2022. 552 с.